

Fékezni veszélyes

http://video.hirado.hu/video/este/20061115/01_100.wmv

Népszabadság • [Mihályi Péter](#) • 2006. július 27. [Csillag István](#) • 2006. július 27.

Terjedelmi korlátok okán kénytelenek vagyunk kiragadni Kornai írásából néhány mondatot, hogy az Olvasó értse, mire gondolunk: "Senkit sem szabad megfosztani szerzett jogaitól"; "ne legyen a központi akaratnak kezdeményezési monopóliuma"; "nem jó minden esetben az átfogó és univerzális reform"; "kifejezetten kártékonynak érzem a makrogazdasági kiigazítás és a társadalmat mélyen átalakító reformok ügyének torz összekapcsolását"; (a reformok kierőszakolására irányuló) "nyomás csak eszmei zűrzavarhoz és felelőtlen kapkodáshoz vezet".

A szerzők egyike (Mihályi Péter) Kornai János tanítványaként, műveinek és gondolatainak oktatójaként nem először bocsátkozik a mostanihoz hasonló nyilvános polémiába mesterével. 1994 nyarán, az első szociálliberális kormány megalakulásakor Kornai ugyancsak a Népszabadság hasábjain "A legfontosabb: a tartós növekedés" címmel egy ötrészes cikksorozatban fejtette ki, hogy nincs katasztrófa, nincs válság, a reformközgazdászok ne ijesztgessék a közvéleményt. Akkor a "Szükség van-e kincstári pesszimizmusra?" című írással válaszoltam. Arról próbáltam meggyőzni Kornai Jánost és persze első helyen a lap olvasóit, hogy igenis baj van, az ország szekere a szakadék felé rohan. Pár hónappal később már csak hajszál választott el az államcsödtől (a kormány által eladásra kínált államkötvényeket senki sem akarta megvásárolni), majd jött a Bokros-csomag.

Most a baj: az államháztartás hiánya nagyobb, mint tizenegy éve volt, viszont a kormány kiigazítási szándéka - legalábbis a retorika és a hatalomkoncentráció tekintetében - határozottabb. A nagyobb hiány kiigazítására rendelkezésre álló eszköztár ma sokkal kisebb, mint 11 éve, hiszen tartózkodni kell az elinflálástól, nem lehet a hazai üzleti szektort megkímélő új bevételnevet (l. vámpótlék) bevezetni, az árfolyam-politikai eszközök pedig végképp korlátosak. A kiigazító lépések nemzetközi fogadtatása is bizonytalanabb, mint tizenegy éve, amit részben a térségbeli bizonytalanságok egyidejű jelentkezése (l. lengyelországi és szlovákiai változások), részben a harmadszori fogadkozások súlytalansága okoz! Az egyensúlyhiány, a baj annál is jóval nagyobb, mint amit 5-6 hónappal ezelőtt magunk is előre jeleztünk (2006. április: 8% a MÁV és autópályák nélkül), és sok tekintetben - de persze nem minden vonatkozásban - nagyobb, mint 1994-1995-ben (8,4%). Az államháztartás drámaian megbomlott egyensúlyáért, a GDP 10%-át is meghaladó hiányért nemcsak a hazardírozás határát súroló fiskális politika, de a jó minőségű szolgáltatások nyújtására képtelen, a kádári korszakból itt maradt, "koraérett jóléti állam" (Kornai) is felelős. Bennünket nem győztek meg Kornai érvei: nem hiszük, hogy ennek a rendszernek a megváltoztatása lehetséges lenne kísérletezés, a hibák és próbálkozások spontán módján. A változtatáshoz elsősorban és leginkább kormányzati döntésekre, a változtatást célzó azonnali cselekvésre, a megváltoztatni kívánt területeken a kívánatos változtatások megnevezésére van szükség. Nem elég a változtatásra irányuló spontán kísérletek megengedése, vagy a változtatások tanulmányozásával hosszan időző fő- és albizottságok szervezése. (Csak emlékeztetőül: a jobbágyszabadságra Oroszországban 47 bizottság - titkos és félnyilvános -

alakult 1821-től 1861-ig, amíg a krími háborúban elszenvedett vereségek "meggyőzték" a cárt, hogy a legjobb módszer, ha csak egyszerűen felszabadítja a jobbágyokat. Pedig mennyi jó elemzés volt még félkész állapotban!)

A reformóvatosság egyik fő indoka Kornainál egy jogi-erkölcsi megfontolás: senkit sem szabad megfosztani szerzett jogaitól, ergo: rövid távon nincs is mozgástér. Csakhogy, ha a jóléti állam "koraérett" - ez valójában Kornai J. kifejezése -, akkor az azt is jelenti, hogy a makrogazdasági stabilitás szempontjából finanszírozhatatlan, ezért fenntarthatatlan. Vagy más megfogalmazásban mondván: úgy tartható fenn, ha ennek érdekében az ország eladósodik, s a hitelek terheit gyermekeinkre, unokáinkra terheljük. Jó lenne persze - és Kornai erre gondol -, ha remélhetnénk, hogy a magyar gazdaság a belátható közeljövőben képes lesz olyan gyorsan növekedni, hogy a többletköltekezés forrásait menet közben teremtsük elő. Álláspontunk szerint azonban erre nincs mód, egy nyakig eladósodott, kisméretű, nyitott gazdaságban az ok-okozati kapcsolat rövid távon inkább fordított módon érvényesül: éppen ahhoz kellene az extra gyors reformdöntések és a viszonylag gyors reformintézkedések, hogy visszaszerezze a magyar gazdaságpolitika szakmai hitelességét. Belföldön és külföldön egyaránt. De vitatható a szerzett jogok feltétlen védelme más megközelítésekkel is. Ma például a hallgatók fele számára szerzett jognak tűnik a felsőoktatási tanulmányok folytatásának ingyenessége. No, de a hallgatóknak melyik fele (a szegények?; a kitűnő tanulók?; a pestiek?; a vidékiek?) élvezze ezt a szerzett jogot? Mások szemében szerzett jog a sundám-bundám módon szerzett rokkantnyugdíj. Ennyi rokkantnyugdíjra jogosult polgár egyetlen országban sincs. Megint mások számára szerzett jog az idős rokon aktív kórházi ágyon történő elhelyezésének lehetősége némi befolyással való üzérkedés és/vagy hálapénz ellenében. Csak a legszegényebbeknek nincsenek ilyen szerzett jogaik. Más szóval, a "szerzett jogok" rendszere nemcsak azért szorol átgondolásra, határozott és radikális reformra, mert nem finanszírozható. Azért is kell hozzányúlni a szerzett jogokhoz, mert igazságtalan rendszert védenek. (Hasonlóan érvel Bauer Tamás is Kornai cikkére reagáló írásában: *Reformok ideje*, július. 18.)

Kornai második fontos érve az, hogy a reformok kitalálása nem az állam feladata. Csakhogy, a mindenféle jóléti és állam által nyújtott közösségi szolgáltatásokat - tehát a nyugdíjat, a múzeumot vagy az építési engedélyek kiadását - lehet, hogy csupán formálisan, de mégiscsak - állami kényszerítő erővel bíró normák, szabályok írják körül. Törvények, kormányrendeletek határozzák meg a hozzáférést, az igénybevétel rendjét, esetenként a kényszert. Lehet tudományos bírálattal, közírói hevülettel vagy szépírói mondatokkal támadni ezeket, és lehet biztatni a gazdaság szereplőit a spontán kezdeményezésekre, de végső soron a rendszerek megváltoztatásához állami döntési mechanizmusba ágyazottan, Kornai elítélő szavait használva a "központi akarat kezdeményezési monopóliuma" alapján lehet csak hozzákezdni. Ha - például - a magán egészségügyi szolgáltatást csak külön engedély alapján lehet "befogadni" a közfinanszírozásba, akkor a tulajdonsemleges, versengő egészségügyi szolgáltatások kiterjesztéséhez bizony először is központi akaratra van szükség. Ez nem új dolog, így születtek a reformok a rendszerváltás előtt is. A szolgáltatások és a kisipar területén akkor indult meg a magánkezdeményezés, amikor a kormány 1985-ben jogszabályokkal megteremtette az úgynevezett gazdasági munkaközösségeket (gmk, vgmk).

Ami a stabilizáció és a reformok eltérő természetére vonatkozó szakmai fejtegetéseket illeti, az persze mind igaz. De politikai szempontból mi értelme van a józan paraszti észre való hivatkozáson túl (ld. az orosz közmondást: hétszer mérj, egyszer vágj!) azt hangoztatni, hogy a megszokott és elfogadott - azaz társadalmi normává vált - magatartáson csak hosszabb időszak alatt lehet változtatni, amikor éppen a tudatosságra, ezen belül pedig az adótudatosságra alapozzuk a változtatást? Jó politika-e óvatoskodni egy olyan történelmi

pillanatban, amikor a stabilizációs csomag elleni lanya és hiteltelen szakszervezeti tiltakozás egyértelműen jelezte: a közélet ügyei iránt fogékony emberek többsége most elfogadja a megszorító intézkedéseket is és a reformokat is?

Egy ideális, tudósok által kormányzott világban - Platón álmodott ilyet - a reformok előkészítése, a döntési alternatívák megfogalmazása, a részletek kidolgozása, a közvélemény meggyőzése és a szabályok megváltoztatása ésszerű arányokat tükröző időfelhasználással kell hogy történjen. Kornai érvei is ebbe az irányba mutatnak. Nem állíthatjuk, hogy nekünk ne lenne szívünk szerint való, ha jóval több vita, világos érvelés, átalakulási forgatókönyv került volna terítékre. Ebben akár a legmesszebbmenőig egyet is érthetünk. Az azonban biztos állítható, hogy Magyarországon az elmúlt fél évszázadban soha nem így mentek a dolgok. (Gyanítjuk: másutt sem.) Öt-hat vagy akár tíz év is eltelt terméketlen elvi (valójában inkább ideológiai) vitákkal, melyek során a hamar kifejeződött álláspontok képviselői - egyfelől a piacpárti liberálisok, másfelől a központi tervezés hívei - alig-alig változtattak véleményükön. A becsületsértések elmenő hosszú viták nem a meggyőzést, inkább az elfordulást hozták.

Az a tiszteletre méltó alaposság és tudományos igényesség, ami Kornai minden megszólalását - így ezt is - jellemzi, a hazai vitakultúrában szinte ismeretlen. Még inkább ismeretlenné vált az ezredforduló óta, amikor a "koronaúsztatók" minden szavát vita nélkül kellett inni, akár autópálya-használati díjról (ld. "a kapu a foci pályára való!"), akár ésszerű költségvetési politikáról volt szó. Hozzá kell tennünk, hazánkban a politikai-kulturális elit éppen "szerzett jogai" védelmében szintén a hosszú és alapos kivitatás híve, talán nem is egészen érdektelen. Ha a pénzügyi helyzet akut és középtávú kilátásai nem lennének kényszerítőek, a politikai vezetés is "moshatná a kezét" cselekvés helyett, hivatkozva arra, hogy a vezető szakmai értelmiség sem foglal egyértelműen állást a reformok irányát illetően. "A vert sereg azonban gyorsan tanul." Az elszenvedett és a várható pénzügyi vereségek sora azonban a cselekvésről elterelő viták légkörét egy csapásra változtatja meg. A hosszú hónapokig eredmény nélküli vitákat követően a politikai elit pár nap alatt döntést hozott, majd az idő szorításában - legyen az pártkongresszus vagy parlamenti választás - kapkodva, hibás rész döntések sorát elkövetve születtek meg a végül is történelmi jelentőségű reformjogszabályok. A Kornai által kapkodási példaként említett két területen - a tandíj és az egészségbiztosítási reform dolgában - most megint kísérteties pontossággal ismétlődik meg a sokszor lejátszott forgatókönyv. Köztudomású, hogy az egyetemi tandíj szükségessége már Bokros Lajos idején is a viták középpontjában állt, Magyar Bálint is ezerszer elmondta, hogy miért van szükség tandíjra. Az is tény - bár ez kevésbé ismert -, hogy az osztrák-német-francia típusú, több-biztosítós rendszer kialakításáról már 1991-ben vita folyt az Országgyűlésben, sőt konszenzusos határozat is született. A nemzetközi tapasztalatokról, az egészségügyi reform lehetséges irányairól az elmúlt évtizedben legalább fél tucat tudományos monográfia született (kettő Kornai tollából). Ott van minden a polcokon - szakpolitikus urak és hölgyek, szakújságírók, médiamunkás szakújságírók: tessék elolvasni ezeket!

Most már nem arra kellene biztatni a kormánykoalíció meghatározó vezetőit, hogy a lehetőségek gondos tanulmányozásával töltsék ki a ciklust, írassanak újabb átfogó javaslatokat, és e tanulmányokról folytassanak társadalmi vitát. Kornai Jánossal ellentétben mi arra szeretnénk őket biztatni, hogy lássanak hozzá a változtatáshoz. (Ebben is egyetértünk Bauer Tamás cikkének záró gondolataival.) A kormányzás nem az akadémiai vitáról, hanem a cselekvésről, egészen pontosan fogalmazva a jogalkotásról szól. Lefegyverez az, aki az átfogó reformoktól ösztönösen is meg tudatosan is ódzkodó politikai elitet az akadémikusok vitatermébe küldi. Az idő sürget. Reformok nélkül a stabilizáció Kornai által is támogatott eredményei el fognak párologni. A nadrágszj-megszorítást nagyon könnyű visszacsinálni.

A választások előtt pár nappal megjelent könyvünkben (ld. Csillag I.-Mihályi P.: *Kettős kötés*) idéztük a luxemburgi miniszterelnök, Juncker mondását: "Mi valamennyien tudjuk, hogy mit kellene tennünk, csak azt nem tudjuk, hogyan választanak újra, ha megtettük, amit kell!" Vagyis, az önérdék a gyávaság egyik fő oka. De van egy másik, ennél általánosabb emberi korlát is: "A gyávaság forrása, hogy az emberek nem tudják elképzelni a rossznál a még rosszabbat." Ezt Örkény István írta.

Csillag István közgazdász, 2002-2004 között gazdasági és közlekedési miniszter

Mihályi Péter közgazdász